



“ЯМАН МОЖАРОСИ” ВА ЭРОН–САУДИЯ ПРОКСИ РАҚОБАТИ

Умиджон Шайманов

Мустақил изланувчи

Аннотация. Мақолада Ямандаги қуролли можаро Эрон ва Саудия Арабистони ўртасидаги прокси рақобат контекстида таҳлил қилинган. Хусийлар ҳаракати ва Эрон муносабатлари, Саудия интервенциясининг хавфсизлик ва геосиёсий сабаблари ҳамда урушнинг минтақавий оқибатлари ёритилган. Тадқиқот халқаро муносабатлар тарихи нуқтаи назаридан прокси урушларнинг давлатчилик ва минтақавий барқарорликка таъсирини кўрсатади. Муаллиф тинчлик жараёнини кўп томонлама дипломатик ёндашув асосида амалга ошириш зарурлигини асослаб беради.

Калим сўзлар: Яман, Эрон, Саудия Арабистони, Хусийлар, прокси уруш, халқаро муносабатлар, хавфсизлик, геосиёсат.

"YEMEN CONFLICT" AND IRAN-SAUDI PROXY COMPETITION


Abstract. The article analyzes the armed conflict in Yemen in the context of proxy competition between Iran and Saudi Arabia. The Houthi movement and its relations with Iran, the security and geopolitical reasons for Saudi intervention, and the regional consequences of the war are highlighted. The study demonstrates the impact of proxy wars on statehood and regional stability from the perspective of international relations history. The author substantiates the necessity of implementing the peace process through a multilateral diplomatic approach.

Keywords: Yemen, Iran, Saudi Arabia, Houthis, proxy war, international relations, security, geopolitics.

Кириш

Ямандаги қуролли можаро замонавий Яқин Шарқ тарихидаги энг ҳалокатли ва мураккаб инқирозлардан бири сифатида эътироф этилади. Бу уруш нафақат ички сиёсий парокандалик натижаси, балки минтақавий ва халқаро рақобатнинг кескин намоёни ҳамдир. Ямандаги Хусийлар ҳаракати ва Эрон ўртасидаги яқин алоқалар, шунингдек Саудия Арабистонининг ҳарбий интервенцияси урушни кенг прокси рақобат майдонига айлантирди.

Эрон ва Саудия Арабистони ўртасидаги муносабатлар тарихан сўфий ва шиалик дунёқарашлари тўқнашувига, шу билан бирга геосиёсий ҳудудий манфаатлар рақобатига асосланган. Яман инқироzi бу рақобатнинг энг яққол кўринишларидан



бири бўлиб, у нафақат минтақадаги сиёсий мувозанатни бузди, балки халқаро хавфсизлик тизимида ҳам жиддий таъсир кўрсатди.

Мақоланинг асосий мақсади - Яман можаросининг халқаро муносабатлар тарихи нуқтаи назаридан таҳлилини тақдим этиш, Эрон–Саудия прокси урушининг динамикасини ёритиш ҳамда унинг минтақавий ва глобал сиёсий оқибатларини илмий жиҳатдан баҳолашдир.

Хусийлар ҳаракати ва Эрон билан муносабатлар

Ямандаги Хусийлар ҳаракати (Ansar Allah) дастлаб маҳаллий ижтимоий адолатсизлик ва иқтисодий тенгсизликка қарши миллий кураш сифатида шаклланди. Бироқ 2011 йилдан кейинги сиёсий беқарорлик даврида Хусийлар Эрон билан яқин ҳамкорликни йўлга қўйди. Эрон уларни сунний ҳукмрон тузумларга қарши шиалик иттифоқининг бир қисми сифатида кўрди ва ҳарбий, молиявий ҳамда дипломатик ёрдам билан таъминлади (*Juneau 2016, 45–48*).

Бу қўллаб-қувватлаш Хусийларни ички сиёсий кучлардан устун қўйди ва уларнинг музокаралардаги позициясини кескинлаштирди. Эроннинг манфаати Яман орқали Араб ярим оролида стратегик таъсирини кенгайтиришдан иборат бўлиб, бу сиёсат Техроннинг минтақадаги “шиа камарини” мустаҳкамлаш стратегияси билан уйғунликда эди (*Salisbury 2018, 22*).


Бундай ташқи таъсир Яман можаросининг дипломатик ечимини янада мураккаблаштирди. Саудия етакчилигидаги коалиция ва унинг Ғарб ҳамкорлари Хусийларни Эроннинг прокси кучлари сифатида кўриб, уларни қонуний сиёсий иштирокчи сифатида қабул қилишдан бош тортди. Натижада тинчлик музокаралари кўп бор тўхтаб қолди, чунки Хусийлар тенг сиёсий мақом ва ҳарбий қудратни сақлаб қолишни талаб қилдилар.

Саудия Арабистонининг хавфсизлик ва геосиёсий манфаатлари

Саудия Арабистонининг Ямандаги интервенцияси асосан хавфсизлик нуқтаи назаридан изоҳланади. Эр-Риёднинг асосий хавотири Эрон таъсирининг жанубий чегарасида кенгайиши бўлиб, Ямандаги Хусийлар ҳаракатини Техроннинг стратегик васитаси сифатида кўради (*Wehrey 2017, 133*).

Яманнинг шимолий ҳудудлари, жумладан пойтахт Саноа, Хусийлар қўлига ўтганидан кейин Саудия ўз чегаралари хавфсизлигидан ташвишга тушди. Бу нафақат ҳудудий барқарорлик, балки Баб ал-Мандаб бўғозининг хавфсизлиги билан ҳам боғлиқ эди. Ушбу бўғоз жаҳон нефть ва савдо ташувларининг муҳим йўналишидир. Ямандаги беқарорлик халқаро иқтисодий тизимга салбий таъсир кўрсатиши мумкинлиги туфайли Саудия бу можарони стратегик жиҳатдан ҳал этишни ўзининг миллий манфаати деб билди (*Mabon 2019, 74*).

Ички сиёсий нуқтаи назардан, Ямандаги ҳарбий кампания Муҳаммад бин Салмон (MBS) учун сиёсий легитимликни мустаҳкамлаш воситаси бўлди. Уруш “миллий мустақиллик ва хавфсизликни ҳимоя қилиш” шиори остида халқни сафарбар қилди.



ва Саудия ичидаги ислохотларнинг ижтимоий асосини мустаҳкамлади (*Haykel 2018, 90*).

Шу билан бирга, Саудия интервенцияси АҚШ ва Буюк Британия билан ҳарбий ҳамкорликни янада мустаҳкамлади. Бу давлатлар Саудияга қурол-яроғ етказиб бериш ва разведка соҳасида ёрдам кўрсатди, бу эса минтақада Ғарб таъсирининг сақланишини таъминлади (*Berti and Guzansky 2017, 117*).

Прокси урушлар ва уларнинг минтақавий оқибатлари

Яман можароси прокси урушларнинг мураккаб табиатини яққол намоён этди. Уруш маҳаллий сиёсий зиддиятларни халқаро рақобатга айлантирди ва сунний–шиа конфронтациясини янада кучайтди. Хусийлар Эрон билан, Саудия эса сунний давлатлар билан иттифок тузди. Бу эса можарони сектавий, геосиёсий ва иқтисодий манфаатлар чорраҳасига айлантирди (*Juneau 2016, 53*).

Прокси урушлар нафақат сиёсий барқарорликни бузади, балки гуманитар фожиаларга ҳам сабаб бўлади. Ямандаги ҳаво ҳужумлари, блокадалар ва инфратузилма вайронагарчилиги туфайли миллионлаб одамлар озиқ-овқат ва соғлиқни сақлаш хизматидан маҳрум бўлди. БМТ маълумотларига кўра, 2024 йилга келиб Ямандаги очлик инқироzi дунёдаги энг оғир гуманитар фалокатлардан бирига айланган (*UN OCHA 2024*).

Давлатчилик нуқтаи назаридан, Яман мисоли шундан далолат берадики, ташқи таъсирлар кучайган жойда ички бошқарув тизимлари емирилади. Давлатнинг марказий институтлари фаолиятдан тўхтайди, минтақавий гуруҳлар мустақил ҳаракат қила бошлайди, ва бу мамлакатни “музлатилган” давлат ҳолатига олиб келади (*Salisbury 2018, 45*).

Тинчлик жараёни ва халқаро тавсиялар

1. **Кўп томонлама дипломатик механизмлар яратиш.** Яман можаросини ҳал этиш учун фақат икки ёки уч давлат иштирокидаги музокаралар етарли эмас. Унда маҳаллий гуруҳлар, минтақавий акторлар (Саудия, Эрон, БАА, Уммон) ва халқаро ташкилотлар (БМТ, ЕИ, АҚШ) иштирок этиши керак.

2. **Гуманитар ёрдамни деполитизация қилиш.** Ёрдам етказиб бериш сиёсий босим воситасига айланмаслиги лозим; аҳолининг ҳаётий эҳтиёжларига устувор аҳамият бериш зарур.

3. **Яманнинг иқтисодий тикланиш дастурини ишлаб чиқиш.** Бу қадам давлатчиликни қайта тиклаш ва маҳаллий барқарорликни таъминлашнинг асосий омили ҳисобланади.

4. **Минтақавий ишончни мустаҳкамлаш.** Саудия ва Эрон ўртасидаги муносабатларни яхшилаш учун дипломатик каналлар ва хавфсизлик форуми каби институционал тузилмалар яратилиши керак.

5. **Қурол савдосини назорат қилиш.** Халқаро ҳамжамият прокси урушларнинг ҳарбий қувват олиш манбаларини чеклаш орқали можаронинг чуқурлашишини олдини олиши лозим.

6. **Сектавий зиддиятларни юмшатиш.** Таълим, маданий алмашинув ва диний мулоқот орқали сунний–шиа муносабатларини барқарорлаштириш зарур.

Хулоса

Ямандаги уруш Эрон ва Саудия Арабистони ўртасидаги прокси рақобатнинг марказий нуқтасига айланди. Бу можаро нафақат минтақадаги сиёсий барқарорликка таҳдид солди, балки халқаро муносабатларда давлатчилик, инсон ҳавфсизлиги ва дипломатия концепцияларига янги сиёсий баҳолар берди.

Прокси урушлар геосиёсий рақобатни кучайтириб, давлат салоҳиятини заифлаштиради ва гуманитар фалокатларни келтириб чиқаради. Шу боис, келгуси тинчлик сиёсатлари маҳаллий аҳолининг эҳтиёжларига асосланган ҳолда, ташқи акторларнинг рақобатини чеклашга қаратилган бўлиши лозим.

Манбалар:

- Berti, Benedetta, and Yoel Guzansky. *The Saudi–Iranian Rivalry and the Yemen Conflict: Power Politics and Proxy Wars in the Middle East*. Middle East Policy 24, no. 4 (2017): 110–125.
- Haykel, Bernard. *Saudi Arabia in the Post-Arab Spring Era*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Juneau, Thomas. *Iran’s Policy Towards the Houthis in Yemen: A Limited Return on a Modest Investment*. International Affairs 92, no. 3 (2016): 435–452.
- Mabon, Simon. *The End of Saudi Hegemony: The Saudi–Iranian Rivalry and the Future of the Middle East*. London: I.B. Tauris, 2019.
- Salisbury, Peter. *Yemen and the Saudi–Iranian “Cold War”*. Chatham House, Middle East and North Africa Programme, 2018.
- UN OCHA. *Humanitarian Overview: Yemen Crisis Report 2024*. New York: United Nations, 2024.
- Wehrey, Frederic. *Beyond Sunni and Shia: The Roots of Sectarianism in a Changing Middle East*. Oxford: Oxford University Press, 2017.